

Förstudie för upprustning av Trogstaåns dalgång

Slutrapport

Gustav Eriksson 2009-12-21

Innehållsförteckning

Bakgrund	3
Syfte, mål och målgrupp	4
Metod och genomförande	4
Resultat och åtgärdsförslag	6
Slutsatser, rekommendationer och erfarenheter	10
Källor och underlag	11

Kontaktpersoner

Projektledare

Gustav Eriksson

Klångsta 224

820 650 Forsa

Telnr: 070-6817962

Projektnamn

Förstudie för upprustning av Trogstaåns dalgång

Journalnummer

2008-5900

Bakgrund

Denna förstudie syftar till att undersöka möjligheterna och ta fram ett underlag och en handlingsplan till ett större projekt där föreslagna åtgärder i denna studie utförs. Upprinnelsen till studien har sitt ursprung i ett par träffar som Föreningen Hälsingegårdar ordnade under vintern 2008 där den eventuella världsarvsförklaringen av hälsingegårdarna betydelse för boende i Trogstaåns dalgång och Forsaborna i allmänhet diskuterades. Efter upprop på en av dessa träffar samlades ett antal intresserade till ett möte för att undersöka möjligheterna till en upprustning av miljön i området. Förutom bybor och markägare fanns även representanter från läns museet och länsstyrelsens kulturmiljöenhet för att informera om vilka möjligheter till stöd det finns. Utav de önskemål som framkom under detta möte enades deltagarna om att undersöka vidare möjligheterna att i dalgången få till röjning av igenväxta kulturmarker, rustning av lador och andra kulturhistoriskt intressanta överloppsbyggnader och åtgärda igenväxningen av Trogstaån och därmed möjliggöra för en kanotled genom hela dalgångens kulturlandskap samt om möjligt förbättra förutsättningarna för åns tynande bestånd av flodkräfta. Det ansågs av stor betydelse att göra en gemensam satsning så att ett helhetsgrepp på kultur- och naturmiljön kunde göras. Föreningen Hälsingegårdars ekonomiska förening ansökte om medel till en förstudie för att undersöka möjligheterna till detta och en timanställd projektledare utsågs att utföra studien.

Med Trogstaåns dalgång menas i denna studie odlingsbygden i dalgången från och kring Funstasjön längs Trogstaån till dess utlopp i Matnäsviken. Området innefattar bland andra byarna Funsta, Hillsta, Nansta, Sörviksta, Trogsta och Klångsta. Området hör till de äldsta och bäst bevarade kulturbygderna i länet. Dalgången, som är en gammal sjöbottendal, ligger i Forsa socken i Hudiksvalls kommun och är en rik, vacker odlingsbygd med välbevarade gårdar. Området är mycket viktigt ur ett kulturhistoriskt perspektiv, här återfinns en stor mängd fornlämningar och här ligger ett flertal intressanta och välbevarade byar och gårdar med stora kulturhistoriska värden.

Naturmiljön i området är också värdefull och starkt kopplad till jordbruket som format landskapet sen järnåldern. Ett flertal värdefulla ängs- och hagmarker återfinns här vilka präglas av långvarig hävd och stor artrikedom. I dalgången finns även en rik och intressant fågelfauna med ett flertal rödlistade arter. Några av de häckande karaktärsarterna är tofsvipa, storspov, sånglärka, näktergal, enkelbeckasin, kornknarr, ladiusvala, tornfalk, vaktel och hornuggla. Sjöarna och ån är näringsrika och präglade av jordbruket. Funstasjön var föremål för en relativt omfattande sänkning omkring förra sekelskiftet och ån är till stora delar omgrävd och rätad. Fiskfaunan är artrik och typisk med arter såsom gädda, abborre, gös, gers, mört, löja, bäcknejonöga och braxen. I minst två av Funstasjöns tre tillflöden finns även öring. Trogstaån hyser även ett viktigt bestånd av flodkräfta. Tidigare var beståndet talrikt och ett relativt omfattande fiske bedrevs här, dock har beståndet minskat betydligt de senaste decennierna och fisket upphört.

Området är av riksintresse för kulturmiljövård och naturvård och det är även med i länsstyrelsens bevarandeprogram för odlingslandskapet. Delar av dalgången är också aktuellt som världsarvsområde.

Här finns goda förutsättningar för att utveckla en begynnande kultur- och upplevelseturism. I direkt anslutning till området finns tre gårdar som erbjuder boende i genuin miljö som går under benämningen ”Bo på Hälsingegård”. På Ystegårn i Hillsta finns en etablerad verksamhet med guidade visningar av gården och dess samlingar, här anordnas även konserter, teatrar, konferensverksamhet med mera. I den intilliggande gården Hökars finns restaurang och café med fullständiga rättigheter samt en handelsbod med försäljning av bland annat lokalt hantverk. I grannbyn Sörhoga finns förutom boende tillverkning och gårdsförsäljning av ostkaka. Vidare finns även Trogsta honung i Trogsta med gårdsbutik som säljer egna och andras produkter samt anordnar musik- och cafékvällar sommartid. I dalgången ligger även Nansta golf, en niohålsbana som också bedriver café. Hudiksvalls turistbyrå ordnar sommartid bussturer, så kallade hälsingegårdsturer, med guidade besök på olika hälsingegårdar bland annat i detta område.

Syfte, mål och målgrupp

Syftet med denna studie är att undersöka möjligheterna och ta fram ett underlag och handlingsplan för ett större projekt med syfte att höja natur- och kulturmiljövärdena i dalgången för att öka attraktionskraften för boende och besökare i området. Samtidigt skall projektet medverka till att öka samhörigheten mellan bybor, markägare och brukare genom att gemensamt arbete mot ett gemensamt mål utifrån gemensamma önskemål samt att öka förutsättningarna för att arbetet med att marknadsföra varumärket hälsingegårdar och en eventuell världsarvsförklaring ska komma bygden till godo i form av ökad framtidstro och företagsamhet.

Målet är att få fram ett bra underlag som gör det möjligt att göra en projektansökan direkt efter att förstudien avslutats.

Målgruppen är boende och besökare i området samt indirekt den lokala och regionala besöksnäringen. Natur- och kulturmiljön i sig är också att betrakta som målgrupp.

Metod och genomförande

Denna studie har i huvudsak genomförts av en timanställd projektledare som jobbat deltid med projektet under större delen av 2009. Projektägare är Föreningen Hälsingegårdars ekonomiska förening. Förstudien har finansierats i huvudsak med projektstöd från landsbygdsprogrammet med medfinansiering från länsstyrelsens kulturmiljöenhet. Hudiksvalls kommun har bistått med kontorsplats, dator och telefon under projektiden.

Arbetet började under våren 2009, efter att allt var klart med finansiering, arbetsform och administration, med att inhämta information över området och andra liknande projekt samt att skaffa fram kartor över området. Dessutom togs en tidig kontakt med olika intressenter, sakkunniga och entreprenörer.

Under sommaren och hösten gjordes en fältinventering, dels av hela åns sträckning för att få en övergripande uppfattning om åns karaktär och egenskaper och för att utröna vilka åtgärder som krävs för upprättande av en kanotled. Dessutom gjordes en inventering av igenväxta och restaurerbara slyområden i hela dalgången. Alla områden som bedömdes restaurerbara genom sly- och buskröjning samt inhägning och hävd genom bete dokumenterades med foton, en kort beskrivning och markering på karta. I inventeringen och urvalet av dessa områden beaktades förutom möjligheterna att gynna landskapsbilden även natur- och kulturvärdena. De områden där det fanns naturvårdsincitament till att låta träd och buskar stå kvar exkluderades, som till exempel dungar med gamla lövträd och skuggade bäckraviner med öringbiotoper. Det gjordes även en översiktlig inventering av lador och andra kulturhistoriskt intressanta överloppsbyggnader i dalgången med restaureringsbehov.

Under senhösten kontaktades alla berörda fastighetsägare och eventuella brukare efter att de tagits fram med hjälp av kommunens kart- och fastighetsregister för att utröna intresset att delta i ett eventuellt projekt. Kontakterna togs främst via telefon men även genom hem- och platsbesök. I november hölls ett informationsmöte där alla boende i dalgången var inbjudna för att informeras om och diskutera de åtgärder som föreslås i denna studie. Intresset att delta i ett eventuellt upprustningsprojekt var överlag stort och föreslagna åtgärder emottogs positivt. Några berörda fastighetsägare har dock inte kunnats nås och några enstaka var inte intresserade av att delta. Intresset var ändå så pass stort att det är fullt möjligt att få ett helhetsperspektiv på ett eventuellt upprustningsprojekt.

Eftersom antalet lador med restaureringsbehov i området var så pass stort (ca 50-100 st) gjordes en noggrannare inventering av ett urval (12 st) för att få ett hanterbart antal. Urvalet gjordes dels efter en intresseundersökning bland ägarna att delta i ett upprustningsprojekt samt en prioriteringsordning tillsammans med Hälsinglands museum där tonvikten lades på att gynna helheten på kulturmiljön och landskapsbilden så mycket som möjligt och i synnerhet för besökare. På urvalet gjordes en bedömning av restaureringsbehovet, fotodokumentation samt en kostnadsberäkning.

Under senhösten och vintern 2009 sammanställdes ett projektförslag och upprättades en slutrapport på förstudien. Dessutom gjordes en del kompletterande kontakter med fastighetsägare, sakkunniga och andra berörda.

Stjälplada eller tipplada en ladtyp som är mycket karaktäristisk för dalgången. Foto Gustav Eriksson

Resultat och åtgärdsförslag

Denna förstudie har resulterat i ett underlag och ett antal åtgärdsförslag som kan användas för att genomdriva ett projekt där åtgärderna utförs. Möjligheterna att genomföra ett upprustningsprojekt utifrån de mål och riktlinjer som sattes upp bedöms som goda.

Minst fjorton områden av de drygt 30 inventerade restaurerbara röjningsområdena är möjliga att ingå i ett kommande upprustningsprojekt genom röjning och stängsling för bete efter de kontakter som tagits med markägare och brukare. Områdena är av skiftande storlek med en sammanlagd areal på ca 8 ha. Alla områden bedöms ha en positiv inverkan på både kultur- och naturmiljön och skapa ett attraktivare och tillgängligare landskap vid en restaurering. Genom att röja, stängsla och återuppta hävden på tidigare hävdade ytor skapas förutsättningar för en artrikare flora, kulturmiljön tillgängliggörs, kulturhistoriska byggnader såsom lador och liknande får återigen en framträdande roll i landskapet dessutom skapas bättre förutsättningar för den värdefulla fågelfaunan i området. Särskilt värdefullt ur naturvårdssynpunkt är de strandängsområden som går att restaurera. En hävdad strandäng är numera en bristmiljö och en värdefull biotop som gynnar en mängd olika fågelarter och skapar lek- och uppväxtområden för fiskar. En stor del av de föreslagna områdena kan med fördel röjas maskinellt med hjälp av en entreprenör som åtar sig att röja och flisa den vedmassa som blir. Det gör att kostnaden för röjningen täcks till stora delar av värdet på flisen. Ett visst efterarbete kommer dock att krävas genom manuell röjning för att putsa av mindre buskar och de ytor som maskinerna inte kommer åt. Några av

strandängsområdena kräver även stubbfräsning för att möjliggöra fortsatt skötsel genom bete och speciellt anpassade maskiner för att komma åt de sankna områdena.

Restaurerbar strandäng vid Funstasjön. Foto Gustav Eriksson

För att kunna upprätta en kanotled och förbättra förutsättningarna för flodkraftbeståndet i Trogstaån föreslås en vegetationsrensning av de mest igenvuxna delarna kombinerat med stenuläggning. Trogstaån har i olika omgångar varit föremål för omgrävningar/rätningar och muddringar och är dessutom kraftigt påverkad av jordbruket i dalgången genom bland annat dikningar och sediment- och näringstillförsel. Detta har i sin tur lett till onaturligt mycket vegetation i ån och på några av de omgrävda och rätade åsträckorna har det bildats ogenomträngliga partier med vattenvegetation. På dessa partier, sammanlagt en sträcka på ca 140 m föreslås en maskinell vegetationsrensning som efterföljs av utläggning av sten i låga trösklar. Dessa täcker dock inte hela åbredden och läggs på varannan sida om vattendraget så att vattnet får en ökad hastighet utan att det dämmer. Samtidigt återfår ån ett mer ursprungligt, ringlande och naturligt förlopp med en förbättrad syresättning och en mer varierad och naturlig bottenstruktur. Detta bedöms förbättra förutsättningarna för vattenfaunan i stort och i synnerhet flodkraften och dessutom möjliggöra en kanotled genom att ån återfår en öppen fåra. Metoden kräver inget vidare underhåll i form av upprepade rensningar till skillnad från andra typer av vegetationsrensningar. En närmare beskrivning av metoden finns i Naturvårdsverkets och Fiskeriverkets skrift ”*Ekologisk restaurering av vattendrag*” (kapitel 5.10). Åtgärden som är att betrakta som vattenverksamhet bör föregås av en anmälan om vattenverksamhet som behandlas av länsstyrelsen. För att få en fungerande kanotled krävs även att några enstaka nedfallna träd i åfåran avlägsnas eller flyttas dessutom rekommenderas att en skyltad isättningsplats för kanoter iordningsställs. Isättningsplatsen kan med fördel

placeras i Vedaån strax nedströms vägen vid Ystegården i Hillsta. Området är lättåtkomligt och parkeringsplatser finns i direkt anslutning till platsen.

Kraftigt igenväxt del av Trogstaån. Foto Gustav Eriksson

De tolv lador/byggnader i dalgången som valts ut, undersökts närmare och bedöms kunna ingå i ett samlat upprustningsprojekt ligger alla väl synliga, har en bibehållen ursprunglig karaktär och är i behov av renoveringsåtgärder av varierande omfattning. Av de tolv byggnaderna är det tio lador, ett spruthus och ett fårhus. Fyra av ladorna är av stolpkonstruktion och övriga byggnader av timmerkonstruktion eller en kombination av dessa. Av ladorna är sju så kallade stjälpador eller tipplador, en ladtyp som är mycket karaktäristisk för området. Lador och andra kulturhistoriska byggnader i odlingslandskapet i dalgången utgör ett oundgängligt inslag i kulturmiljön och man kan konstatera att utan insatser kommer större delen av detta kulturarv att försvinna. Även om många byggnader har försvunnit eller är kraftigt eftersatta så finns det i stora delar av dalgången områden som fortfarande kan uppvisa ett förhållandevis intakt ladlandskap, vilket är något som blir alltmer unikt. Upprustningen av ladorna görs förslagsvis av snickare med god erfarenhet av kulturhistoriska byggnader under antikvarisk översyn. Respektive byggnads ägare bidrar med urstädning, virke och eventuell målning.

Lada med restaureringsbehov, Klångsta. Foto Gustav Eriksson

Kostnader

De beräknade kostnaderna för att genomföra föreslagna åtgärder redovisas i nedanstående tabell.

Åtgärd	Kostnad
Vegetationsrensning och stenuläggning i ån	92 800 kr
Ordna skyltad isättningsplats för kanoter och avlägsna nedfallna träd	12 000 kr
Manuell röjning, efterputsning och stängsling	38 250 kr
Stubbfräsning	75 000 kr
Röjning av sankområden	45 000 kr
Rustning av 12 st lador	613 850 kr
Antikvarisk medverkan	7 280 kr
Projektledning och administration	139 750 kr
Summa	1 023 930 kr

För att underlätta projektets genomförande och minska kostnaderna är de markägare och brukare som berörs beredda att bidra med urstädning och virke till upprustning av lador samt stängselmaterial till inhägnad av röjda områden och upplåter den vedmassa som blir vid röjningen. Dessutom kan Hudiksvalls kommun förmodligen bidra med kontorsplats, dator och telefon för en projektledare. Dessa kostnader redovisas inte i ovanstående tabell.

Slutsatser, rekommendationer och erfarenheter

För att gå vidare med detta arbete föreslås att projektmedel ansöks från landsbygdsprogrammet och en projektansökan lämnas in så snart som möjligt, helst i början på 2010. Medfinansiering kan förslagsvis ansökas hos länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Genomförs de föreslagna åtgärderna kommer helhetsbilden av dalgången att förbättras avsevärt. Tillgängliggörandet av kultur- och naturmiljön bedöms ha stor inverkan på hur området kan utvecklas som attraktivt område för boende och besökare och skapa större medvetenhet, framtidstro och företagsamhet. Om inget görs är dock risken stor att stora kulturhistoriska värden går förlorade inom en snar framtid.

I arbetet med denna förstudie har det ansetts viktigt att berörda fastighetsägare och brukare får vara med och bidra till föreslagna åtgärder så att ett eventuellt upprustningsprojekt är väl förankrat och deltagarna är intresserade och engagerade och inte passivt bara deltar i ett serverat projekt. Det har också underlättat mycket att projektledaren har anknytning till området och lokalkännedom inte minst i kontakten med fastighetsägare och brukare. Att ha haft tillgång till kommunens kart- och fastighetsregister är också något som underlättat mycket av arbetet.

För att sprida resultatet av denna förstudie har ett informationsmöte för boende och intresserade hållits den 24/11 2009. Slutrapporten kommer dessutom att läggas ut på Föreningen Hälsingegårdars hemsida och i Jordbruksverkets databas för landsbygdsprojekt.

Källor och underlag

Skriftliga

- Degerman E. (2008) *Ekologisk restaurering av vattendrag*, Naturvårdsverket och Fiskeriverket
- Gustafsson G. & Lundell J. (2008) *Lador, logar och längor – om Hälsingeböndernas utbus*
- Göllas M. (2008) *Slutredovisning av Projekt Rikt odlingslandskap och röjningar Ladurenoveringar och röjningar, en förstudie*
- Hudiksvalls kommun (2005), *Fiskevårdsplan 2005 – för biologisk återställning av vattendrag i Hudiksvalls kommun*
- Hudiksvalls kommun (2008), *Översiktsplan 2008 Hudiksvalls kommun*
- Jordbruksverket, SOF och LRF (1995). *Fåglar i odlingslandskapet*
- Jordbruksverket. *Restaurering av betesmarker och ängar*
- Länsstyrelsen Gävleborg (1996). *Bevarandeprogram för odlingslandskapet Norra Hälsingland*. Rapport 1996:9
- Länsstyrelsen Gävleborg (1997). *Värdefull natur i Gävleborg*. Rapport 1997:12

Internet

- www.sjv.se/tuva
- www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok

Muntliga

- Andreasson, J (2009), Fiskeplansansvarig, Hudiksvalls kommun
- Axbrink, M. (2009), Norrhälsinge miljökontor
- Eriksson, T (2009), Skogsstyrelsen
- Göllas, M. (2009), Migo Byggnadsvård
- Linding, A. (2009) LVR AB
- Martinsson, A-K (2009), Hälsinglands museum
- Odelström, T (2009), Universitetslektor i miljövetenskap, Mälardalens högskola
- Terent, Å. (2009), Kommunekolog Hudiksvalls kommun
- Åkerman. R (2009), Gamla Trähus, Färila